

ÇANAKKALE ŞEHİTLERİ ABİDESİ'NİN İNŞAATI VE TÜRK KAMUOYUNDAKİ YANKILARI*

Celil BOZKURT**

ÖZET

Çanakkale Savaşları, tarihin en kanlı savaşlarından biri olarak dünya tarihine kaydedildi. Denizde ve karada vuku bulan bu savaşlarda yaklaşık 210 bin Türk askeri şehit oldu. Savaşın bitimiyle birlikte İtilaf Devletleri, Gelibolu'nun değişik mevkilerinde ölen askerleri için mezarlık ve abideler inşa etmeye başladı. Sevr Antlaşması'na göre, Gelibolu'da mezarlık olarak ayrılan arazilerle buralara giden yolların mülkiyeti İtilaf Devletlerine bırakıldı. Ancak, Milli Mücadele'nin kazanılması mezarlıklar konusunun Lozan Konferansı'na taşınmasına neden oldu. Lozan Antlaşması'nda Türk Hükümeti, I. Dünya Savaşı'nda farklı nedenlerle ölen İngiltere, Fransa ve İtalya askerlerinin bulunduğu mezarları ve adlarına dikilmiş abidelerin bulunduğu arazileri ilgili devletlere süresiz olarak bırakmayı taahhüt etti. Yabancı devletler, 1920'lerden itibaren Gelibolu'da bulunan mezarlıklarını ziyaret etmeye başladılar. Fakat Gelibolu, Türkler için uzun yıllar ihmal edilen bir konu oldu. Yabancıların Gelibolu'da bulunan görkemli abidelerine karşın Mehmetçiğe ait bir abidenin olmayışı zamanla Türk kamuoyunda derin bir eziklik yarattı. Milli Savunma Bakanlığı'nın 1944 yılında Gelibolu'da bir şehitlik abidesi oluşturma girişimi maddi imkansızlıklar nedeniyle başarısız oldu. 1952 yılında yeniden gündeme gelen abidenin temeli 1954 yılında atıldı. Fakat, maddi yetersizlik ve inşaatı yapılan yolsuzluklar nedeniyle abidenin inşaatı yarım kaldı. *Milliyet* gazetesinin ülke genelinde başlattığı yardım kampanyasından sonra yeniden başlayan inşaat 1959'da tamamlandı. Maddi sorunlar ve hava muhalefeti nedeniyle defalarca yarım kalan Çanakkale Şehitleri Abidesi, 21 Ağustos 1960 tarihinde resmen açıldı. Fakat, abideyle ilgili tartışmalar yıllarca Türk kamuoyunu meşgul etti.

Anahtar Kelimeler: Çanakkale Şehitleri Abidesi, Gelibolu, Milliyet, Yardım Kampanyası, Türk Kamuoyu.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Yrd. Doç. Dr. Düzce Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü, El-mek: c.bozkurt2000@hotmail.com

THE CONSTRUCTION OF THE ÇANAKKALE MARTYRS' MEMORIAL AND ITS REFLECTION IN TURKISH SOCIETY

STRUCTURED ABSTRACT

The Battles of Çanakkale have been recorded as one of the most bloody battles in world history. Nearly 210.000 Turkish soldiers were martyred in these ground and sea fights. After the end of the war, The Allies started to build tombs and monuments for their soldiers around Gallipoli. According to Treaty of Sevres, lands of these tombs and monuments alienated to The Allies. However, the victory of National Struggle conduced to debate this issue again in Lausanne Peace Conference. In Treaty of Lausanne, Turkish Government promised indefinitely to deliver the tombs and the lands of monuments which were built for the soldiers of England, France and Italy who died in World War I. Foreign states started to visit these tombs in Gallipoli after 1920.

The Turkish Government could not construct any monuments for Turkish martyrs for a long time despite the Allies' tombs and monuments. First attempt was made with a ministerial cabinet enactment in 4th May 1927. In 1930, Society of Monuments Construction (Şehitlikleri İmar Cemiyeti), decided to organize a project contest for a martyr monument. After that, in 1931, MP of Edirne, Şeref Bey, made a legislative proposal about the construction of Mehmet Çavuş Monument and martyrdom in Anafartalar. In 1933, National Turkish Students Union (Milli Türk Talebe Birliği) made an attempt to build a martyr memorial in Gallipoli. But these projects were cancelled due to financial impossibilities.

Turkish society felt loser itself because of not having monuments aganist foreign ones. Ministry of National Defence's attempt was failed in 1944 due to financial impossibilities. In April 1952, martyr memorial became a current issue after National Turkish Students Union's application to government of Çanakkale and national government. A comittee under Emin Nihat Sözeri's presidency, named "Aid for Çanakkale Martyr Memorial" was formed with 9 people in order to organize and track the construction. The comittes's call to Turkish people shortly became a huge aid campaign. In 17th April 1954, construction of Martyr's Memorial was started after a enthusiastic ceremony that took place in Morto Harbor. But the construction could not be completed due to financial problems and corruptions.

This incomplete Martyr's Memorial created dissatisfaction for Turkish people. A daily newspaper, *Milliyet*, took initiative and started an aid campaign to complete the memorial. The campaign that started in 18th January, 1958, created huge influence both inland and overseas. The campaign anticipated 100.000 Turkish Liras but a fund of 2 million Turkish Liras was raised in the end. After that, the construction of Martyr's Memorial started again in 15th March, 1958. The body part of the memorial was completed in 18th September, 1959, and the memorial opened after a enthusiastic ceremony at the 45th anniversary of Anafartalar Triumph, 21st August 1960.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

Turkish nation mourned for years about the its sons that lost in Çanakkale War and lived with thankfulness and debt of gratitude. Turkish nation could not build a martyr's memorial for *Mehmetçik* in Gallipoli for years although the foreigners had constructed monuments after the World War I. Some attempts were made but failed due to financial and organizational problems until 1950s. Turkish nation, who had felt destitute against Mehmetçik, laid the foundation of Çanakkale Martyrs' Memorial in 1954. The memorial that was constructed substantially with Turkish people's financial aid created huge influence and support in vox populi. But financial aid was cancelled due to corruptions that made by construction builder and the memorial was left incomplete. That incomplete "Martyrs' Memorial" caused pangs of conscience as a "monument of shame" in Turkish society for years.

In this hopeless situation, daily newspaper, *Milliyet*, played a leadership role, started an aid campaign and ensured the construction of Çanakkale Martyrs' Memorial. The campaign became an unusual mobilization of aid both inland and overseas. Turkish people, young and old alike, gave everthing they had. The campaign anticipated 100.000 Turkish Liras but a fund of 2 million Turkish Liras was raised in the end. The Çanakkale Martyrs' Memorial, which was left incomplete for many times due to financial impossibilities and bad weather conditions, was opened officially in 21st August 1960. The Memorial took its place in history as a symbol of Turkish people's thankfulness and gratitude to its martyrs'.

Key Words: Çanakkale Martyrs' Memorial, Gallipoli, Milliyet, Aid Campaign, Turkish Public.

GİRİŞ

I. Dünya Savaşı'nda Türk Boğazları, savaşın seyrini değiştirebilecek stratejik bir konumdaydı. İngilizlere göre Boğazlara yönelik başarılı bir hareket, Türk ordusunu ikiye bölebilir, İstanbul ve Boğazları İtilaf devletlerin kontrolüne sokabilirdi. Böylelikle, Rusya ile iletişim kurulabilir ve Rusya'nın zengin tahıl ambarlarından istifade edilebilirdi. Ayrıca, savaşta çekimser kalan Balkan devletlerini İtilafın yanında savaşa sokabilirdi (Tomazi, 1997, s.7). Bu amaçla, birleşik İngiltere ve Fransa donanması, 19 Şubat 1915'te Çanakkale Boğazı'na saldırdı. Çanakkale Savaşları'nın ilk ayağını teşkil eden deniz savaşları 18 Mart 1915'te Türklerin kesin bir zaferiyle sonuçlandı. Ardından, İtilaf güçleri 25 Nisan 1915'te Gelibolu Yarımadasını ele geçirmek için karaya asker çıkardı. Kara savaşında da büyük bir Türk direnişiyi karşılaşan İtilaf güçleri, 1916 Ocağı'nda Gelibolu'yu tamamen tahliye ettiler (Tekşüt, 2012, s.465).

Gelibolu Yarımadası, tarihin gördüğü en kanlı savaşlardan birine sahne oldu. Savaşın sonunda ortaya çıkan zayıf her iki taraf adına da ürkütücü boyuttaydı. Çanakkale muharebelerine katılan Türk kuvvetleri, çok kez parça parça kullanılmış, bu yüzden de emir komuta ilişkileri birbirine karışmıştır. Bu nedenle zayıfın saptanması ve zamanında asıl komutanlıklarına bildirilmesinde aksamalar yaşanmıştır. Bu durum Türk tarafının zayıfı konusunda farklı rakamların ortaya çıkmasına neden olmuştur. Türk tarafının zayıfı, savaşın başından 24 Kasım 1915'e geçen 8.5 aylık zaman zarfında 566 subay, 54.141 er toplam 54.707 şehit; 957 si subay, 88.839 er olmak üzere 89.796 yaralı; kayıp, esir, hastanede ölen, hava değişimi alanlar ile birlikte 181.184'e ulaşmıştır. 5. Ordu Komutanlığının Başkomutanlık Vekaletine sunduğu zayıf raporlarına göre Türklerin zayıfı toplamda 213.882 idi. Başka bir zayıf çizelgesine göre Türk

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

zayıyatı, Aralık 1915 sonuna kadar 210.695; 9 Ocak 1916'a kadar 213.187 olarak hesaplanmıştır. Diğer taraftan, İngilizler 205 bin, Fransızlar ise 47 bin zayıyat vermişlerdir (Tekşüt, 2012, s.465-466).

Çanakkale Savaşları, o kadar yoğun bir zayıyata neden oldu ki ölen askerlerin defnedilmesi her iki taraf adına da ciddi bir soruna dönüştü. Dar bir alanda biriken ölümler, tek kişilik mezarlar yerine toplu mezarlara gömülmek durumunda kaldı. Daha savaş devam ederken İngilizler Gelibolu'nun Seddülbahir ve Arıburnu mevkiilerinde ölen askerleri için mezarlık ve abideler inşa etmeye başladılar. Bu mezarlıklar, etrafı taş ya da dikenli tellerle çevrilerek koruma altına alınmaya çalışıldı (Bozkurt, 2013, s.62). Mondros Mütarekesi'nin ardından İngiltere'nin Mezarlık Tespit Birimi, Gelibolu'ya gelip incelemelerde bulundu. İngilizler, bölgede mezar ve abide inşa etmek için İmparatorluk Harp Mezarlıkları Komisyonu kurdu. Komisyon, mezarlıkların yerini ve abide inşa edilebilecek uygun zeminleri araştırdı. Ardından 1919'dan itibaren değişik mevkiilerde yeni mezarlık ve abideler inşa edildi. Eskileri onarıldı (Bozkurt, 2013, s.70-71).

Sevr Antlaşması'na göre Gelibolu'da mezarlık yada abidelerin yapılması için gereken arazilerle birlikte buralara gidecek yolların tekeli mülkiyeti de İtilaf devletlerine bırakıldı. Buralarda Osmanlı mülkiyeti sona erecekti. Ayrıca, mezarlıkların yapımı, nakilleri vs hususlarda da görevli bir komisyon kurulacaktı (Bozkurt, 2013, s.73-74). Fakat, Milli Mücadele'nin kazanılması mezarlıklar sorununun Lozan Konferansı'na taşınmasına neden oldu. Taraflar, 29 Ekim 1914'ten itibaren savaş alanında değişik sebeplerle ölen askerlerin mezarlıklarına, mezarlarına, adlarına dikilen abidelere saygı göstermeyi ve bunların tamirini yaptırmayı karşılıklı olarak taahhüt etti. Taraflar, kendi aralarında mezarlıkların tespiti, yapımı ve abide dikme konusunda görevlendirecekleri komisyonlara grevlerini yapma konusunda kolaylık sağlamada anlaştı (Meray, 1970, s.46-51). Lozan Antlaşması'nda Arıburnu'nda bulunan Anzak bölgesi hakkında özel bir hüküm tanzim edildi. Buna göre Türk hükümeti, 1. Dünya Savaşında değişik nedenlerle ölen İngiltere, Fransa, ve İtalya askerlerinin bulunduğu mezarları ve adlarına dikilmiş abidelerin bulunduğu arazileri ilgili devletlere ayrı ayrı ve süresiz olarak bırakmayı kabul etti. Hükümet, Türk hakimiyetinin zedelenmemesi şartıyla söz konusu mezarlıklara ve abidelere serbestçe girilmesine, gerektiğinde buralarda cadde ve yolların yapılmasına izin verecekti.¹ Anzak Bölgesinde İngilizlere verilecek arazilerle ilgili olarak ayrı bir madde tanzim edildi. Buna göre İngiltere Hükümeti'ne bir hafta önceden izin almak ve gerektiğinde denetime açık olmak üzere mezarlıkların bakımı ve korunması için bir bekçi bulundurma hakkı verildi.² Ayrıca, İtilaf devletlerine kendilerine tahsis edilecek arazileri korumak için kendi uyruğunda bir bekçi görevlendirmelerine izin verilecekti. Bu bekçiler, savunma amaçlı olarak hiç bir askeri niteliğe sahip olmayan bir tabanca yada otomatik tabanca bulundurma hakkına sahip olacaktı.³

İngilizler, işgal döneminden başlattıkları mezarlık ve abide sayısını Lozan Antlaşması sırasında 30'a çıkardı. 1. Dünya Savaşı sırasında Seddülbahir'de bir mezarlık inşa eden Fransızlar, 1930'a kadar yeni düzenlemeler yaptılar. Yeni Zelandalılar da 1919'dan itibaren kendi şehitlik ve abidelerini oluşturmaya başladı. Yabancı devletlerin mezarlıklarını ziyaretleri henüz 1920'lerden itibaren başlamış bulunmaktaydı (Bozkurt, 2013, s.93-94).

1. Çanakkale Şehitleri Abidesi İçin İlk Teşebbüsler

İtilaf Devletleri'nin çok sayıda mezarlık ve abidesine karşı maalesef uzun süre Gelibolu'da Türk şehitleri için bir hatıra abidesi dikilemedi. Gelibolu'da daha önce dikilmiş olan Çataldere Abidesi'yle Anzakların 1915'te durdurulmasının anısına dikilen Kanlısırt Cemal Dere Abidesi de

¹ Lozan Antlaşması, madde 128.

² Lozan Antlaşması, madde 129.

³ Lozan Antlaşması, madde 134.

bölgede kendi mezarlıklarını inşa eden İngilizler tarafından yok edildi (Çanakkale Deniz Savaşları, 2004, s.302-305). Türk Hükümeti, bir kaç defa Gelibolu'da bir abide dikilmesi yönünde teşebbüste bulundu. Buna yönelik olarak ilk resmi teşebbüs, 4 Mayıs 1927 tarihinde toplanan İcra Vekilleri Heyetinde yapıldı. 31 Mayıs 1921 tarih ve 878 numaralı kanuna dayalı olarak bir kararname çıkarıldı.⁴ Fakat, maddi sorunlar hükümetin somut bir adım atmasına engel oldu.

CHP Müfettişi Hakkı Şinasi Paşa'nın başkanlığındaki Şehitlikleri İmar Cemiyeti, 1930'da Gelibolu'da bir şehitlik abidesi için projesi müsabakası düzenleme kararı aldı. Gelen projeler, Güzel Sanatlar Akademisi'nde oluşturulacak bir jüri heyetince incelenecek ve birinci seçilen proje uygulanacaktı. Cemiyet, "Biz, burada vatani kurtarmak için çalıştık ve işte böyle ölerik kurtardık diyebileceğimiz bir abide" arayışında olduğunu bildirdi. Abidenin bir Türk mimar tarafından yapılmasına, abidede estetik ve sağlamlığın ölçü alınmasına karar verildi. 500 bin liraya mal olması ön görülen abide masrafının 63 vilayete varidatı oranında taksim edilerek millete mal edilmesi düşünüldü.⁵ Bunun için vilayetlerin hususi idarelerinden yüzde bir oranında vergi alınması için bir layiha ile hükümete başvuru yapıldı.⁶ Diğer taraftan Edirne milletvekili Şeref Bey, 1931'de Anafartalar'daki Mehmet Çavuş abidesi ile şehitliğin imarı hakkında bir yasa teklifi verdi.⁷ Bu arada Milli Türk Talebe Birliği, 1933 yılında aldığı bir kararla Çanakkale'de şehitler abidesi dikilmesi yönünde harekete geçti. İlk etapta 50 bin liralık bir yardım toplama izni için İstanbul Valiliği'ne başvuruda bulundu. Birlik başkanı Zeki Batur, Gelibolu'da inşaat sahasında çadır kurarak işlere nezaret edeceklerini, abidenin taşını toprağını da birlik üyelerinin taşıyacağını açıkladı.⁸ Fakat, Birliğin yardım toplama talebi resmi makamlarca uygun karşılanmadı.⁹ Bu dönemde atılan tek somut adım 1934'te Gelibolu'nun ilk Türk abidesi olma özelliğini taşıyan ve bölgede toplanan taşların üst üste konulmasıyla oluşturulan Mehmet Çavuş Abidesi'nin yeniden inşası oldu. Abidenin inşaatını Jandarma Er Okulu gerçekleştirdi. Çanakkale Şehitler Abidesi dikilinceye kadar Türk heyetlerinin bütün resmi törenleri bu anıtın olduğu yerde düzenlendi (Özbay ve bşk., 2010, s.129).

Türk kamuoyu, Gelibolu'da bulunan İtilaf Devletleri askerlerine ait görkemli mezarlıklar ve abidelere karşı Çanakkale'de ölen binlerce şehidi adına dikkate değer bir abide dikememenin yıllarca ezikliğini yaşadı. Nihayet, Milli Savunma Bakanlığı (MSB) 1943 yılında Çanakkale şehitleri için bir abide müsabakası düzenleme kararı aldı. 1944'te yapılan müsabakaya 37 proje katıldı.¹⁰ Müsabakayı İstanbul Teknik Üniversitesi'nde öğrenci olan Doğan Erginbaş ve İsmail Utkular kazandı. Fakat, mali imkansızlıklar yüzünden proje hayata geçirilemedi (Onur, 1960, s.9).

Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin maddi imkansızlıklar nedeniyle sürekli ertelenmesi konunun 1948 yılında TBMM'ye taşınmasına neden oldu. Çanakkale milletvekili Dr. Niyazi Çıtakoğlu, Milli Savunma Bakanı Münir Birsell'e abidenin neden yapılmadığına dair bir soru önergesi verdi. Abide inşaatı için 6 milyon liralık bir ödenek gerektiğini belirten Bakan Birsell, II. Dünya Savaşı'nda Türk ordusunun sürekli teyakkuz halinden kaynaklanan nedenlerden dolayı bakanlık bütçesinden ödenek ayrılmadığını fakat ödenek bulunduğu takdirde derhal inşaatın başlatılacağını vurguladı (TBMM, 1948, s.290-293). Abide meselesi, 1950 yılındaki bütçe görüşmelerinde yeniden TBMM'de gündeme geldi. MSB'nin bütçe tartışmalarında söz alan Konya Milletvekili Hulki Karagülle, Gelibolu'da bulunan yabancı abidelere karşın Mehmetçiğe ait bir abidenin olmayışını eleştirerek Hükümetin ve MSB'nin derhal konuya el atmasını istedi. Çanakkale

⁴ Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA), Sayı. 5132, Dosya.150-19, Fon Kodu.30.18.1.1, Yer No.24.28.15.

⁵ "Çanakkale abidesi için müsabaka açılıyor", *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1930.

⁶ "Çanakkale abidesi", *Cumhuriyet*, 6 Ağustos 1930.

⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 4, 3. Oturum, 12 Kasım 1931.

⁸ "Çanakkale Abidesi", *Cumhuriyet*, 10 Ekim 1933.

⁹ BCA. Dosya.25913, Fon Kodu.30.10.0.0, Yer No.213.46.3.

¹⁰ "Çanakkale abidesi", *Cumhuriyet*, 19 Temmuz 1943.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

Milletvekili Niyazi Çıtakoğlu da MSB'nin Çanakkale Savaşları'yla ilgili hatıra pulları bastırarak abideye bütçe yaratabileceğini ileri sürdü. Tartışmaya katılan Türkiye'nin emektar komutanlarından Burdur Milletvekili Fahrettin Altay, "Kral Edwart ile Çanakkale abidelerini gezdiğim vakit, bir Türk abidesinin yokluğu manzarasına karşı Krala şu gezdiğimiz yarım ada Türk ordusunun abidesidir demek zorunda kaldım." diyerek konuya askeri bir eleştiri getirdi. Eleştirilere cevap veren Milli Savunma Bakanı Hüsnü Çakır, abide projesinin hazır olduğunu ve gelecek yıl gerçekleştirileceğini vurguladı (TBMM, 1950, s.599-642).

2. Abide İnşaatının Başlaması

1952 Nisanı'nda bir öğrenci kuruluşu olan Milli Türk Talebe Birliği'nin (MTTB) Çanakkale Valiliği'ne ve hükümete başvurması sonucunda şehitler abidesi yeniden Türk kamuoyunun gündemine girdi.¹¹ Başvuru, dönemin Bayındırlık Bakanı Kemal Zeytinoğlu tarafından kabul edildi ve çalışmalarına kısa sürede başlandı.¹² Temmuz ayında İstanbul Valisi Fahrettin Kerim Gökay'ın başkanlığında çeşitli meslek mensuplarının katıldığı bir toplantı yapıldı. Toplantıda, Milli Savunma Bakanlığı tarafından daha önce açılan müsabakada birinciliği kazanan projenin yapılması kararlaştırıldı. Ayrıca, inşaatın takibi ve organizasyonu için başkanlığını Emin Nihat Sözeri'nin yaptığı 9 kişilik "Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi" adıyla bir komite kuruldu. Komitenin diğer illerde birer şubesinin açılması kararlaştırıldı. İnşaatın maddi külfetini millet karşılayacaktı. Komite, buna yönelik olarak bazı bankalarda hesap açtı ve yardım makbuzları hazırladı.¹³

1952'de mimar yedek subaylardan 3 kişi daha komite emrine tahsis edildi. Ayrıca İstanbul Teknik Üniversitesi'nden Profesör Emin Onat, Profesör Mustafa İnan, Profesör Orhan Safa ve proje mimarlarından oluşan bir teknik heyet kuruldu. Teknik heyet, başlangıçta abidenin Alçıtepe'de dikilmesini düşünmüştü. Fakat, bölgenin kaygan zemininden dolayı buradan vazgeçildi ve abidenin Hisarlık Tepe'de yapılması kararlaştırıldı. Komitedeki bazı üyelerin iş yoğunluğu nedeniyle görevden çekilmeleri üzerine 1952 Kasımı'nda yeni bir komite oluşturuldu. Teknik heyet, abidenin betonarme olarak inşasına ve üzerinin granit kaplanmasına karar verdi. Abidenin 1954 Nisanı'nda yapılan ihalesini 1.648.234 lira bedelle Mühendis Sırrı Onural ile kereste taciri Hayrettin Aksoy kazandı. İhale şartnamesine göre abidenin 500 iş gününde bitirilmesi kararlaştırıldı.¹⁴

Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi'nin Türk milletine yaptığı çağrı, kısa sürede büyük bir yardım kampanyasına dönüştü. Ülkenin değişik şehirlerinde yardım komisyonları kuruldu ve vatandaşlar Çanakkale Şehitleri Abidesi'ne yardıma davet edildi. İstanbul Ticaret Odası, abidenin yapımına 100 bin lira yardım yapmayı kararlaştırdı.¹⁵ Bu yardım, diğer illerdeki ticaret ve sanayi odaları için örnek teşkil etti. Bursa Ticaret Odası Başkanı Baha Cemal Zağra, bu hususta bir komite kurdu ve abideye 30-40 bin liralık bir ödenek ayırdı.¹⁶ Ardından MTTB'nin liderliğinde örgütlenen İstanbul'daki yüksek öğrenim gençliği, Çanakkale Valiliği'ne başvurarak abide inşaatında çalışmak istediklerini ve 18 Mart itibarıyla çok sayıda öğrencinin iş başı yapabileceğini ilettiler. Başvuruyu uygun bulan valilik makamı, İstanbul'daki üniversite temsilciliklerine bir yazı göndererek 50 öğrenciye kadar izin verebileceğini duyurdu.¹⁷ Ülkenin önde gelen futbol kulüplerinden Galatasaray, Fenerbahçe, Beşiktaş ve Vefa, hasılatı şehitler abidesinin yapımına tahsis edilmek üzere 6 maçlık bir turnuva düzenleme kararı aldı. Turnuvadan elde edilecek hasılatın % 60'ının kulüplere % 40'ının da şehitler abidesine ayrılması

¹¹ "Çanakkale'de Bir Mehmetçik Abidesi Yapılıyor", *Milliyet*, 5 Mayıs 1952.

¹² "Çanakkale'de bir Mehmetçik abidesi yapılıyor", *Milliyet*, 5 Mayıs 1952.

¹³ "Çanakkale Abidesi tahminen bir buçuk milyon liraya mal olacak", *Cumhuriyet*, 16 Ekim 1952.

¹⁴ "Çanakkale abidesi inşaatı ihale edildi", *Milliyet*, 11 Nisan 1954.

¹⁵ "Çanakkale Abidesi", *Milliyet*, 22 Ağustos 1952.

¹⁶ "Çanakkale abidesi", *Milliyet*, 2 Ocak 1953.

¹⁷ "Üniversiteliler Çanakkale abidesi inşaatında çalışacak", *Milliyet*, 24 Şubat 1953.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

kararlaştırıldı.¹⁸ Diğer taraftan uluslararası futbol hakemi Sulhi Garan, söz konusu turnuvada görev alacak hakemlerin de abideye bağlı yapmasını istedi. Öneri, hakem camiası tarafından desteklenerek kabul edildi.¹⁹

Çanakkale Abidesi'nin temeli, 17 Nisan 1954 tarihinde Morto Limanı'nda yapılan coşkulu bir törenle atıldı. İstanbul'dan hareket eden Marakas Vapuru, değişik bölgelerden gelen 200 kişilik bir heyeti Çanakkale'ye getirdi. Açılış konuşmasını Korgeneral Nurettin Aknos'un yaptığı törende Çanakkale Savaşları'na katılan gaziler savaş anılarını anlatarak abideye destek verdiler. Daha sonra Cumhurbaşkanı Celal Bayar vasıtasıyla MTTB'ye gönderilen Kore Türk Şehitleri toprağı abide harcına karıştırıldı.²⁰

Aylar sonra abide inşaatını gezen Komite başkanı Emin Nihat Sözeri, inşaat malzemesinde bazı eksikler olduğunu rapor etti. Bunun üzerine abidenin inşaatı, Profesör İhsan İnan, Yüksek Mühendis Süleyman Tameroglu ve proje mimarlarından İsmail Utkular'a tetkik ettirildi. İnceleme sonunda inşaatın temelinin ihale şartnamesine uygun olarak dökülmediği ortaya çıktı. Bunun üzerine inşaatın alınan örnekler İstanbul Teknik Üniversitesi laboratuvarında yeniden incelendi. İnceleme sonunda inşaatın kullanılan malzemelerin bozuk ve kalitesiz olduğu tespit edildi (Onur, 1960, s.98). Bunun üzerine abidenin inşaatı durduruldu ve ihale sözleşmesi feshedildi. Komitece açılacak zarar ziyan davasına esas olmak üzere inşaat mahallinde iki mühendis ve 1 memurdan müteşekkil bir heyete malzeme tespiti yaptırıldı. Yapılan sayım sonunda inşaat malzemesinden 42 ton demir ve 122 metreküp kerestenin eksik olduğu anlaşıldı. Sonradan tevzi malı olan demirin ve kerestenin karaborsaya intikal ettirildiği saptandı. İtirazlar üzerine Eceabat Hakiminin niyabeti altında Milli Korunma Davası açıldı. Ayrıca savcılık, müteahhitler aleyhine emniyeti suiistimal davası açtı. Diğer taraftan İstanbul 2. Ticaret Mahkemesi'nde karşılıklı zarar ziyan davası açıldı.²¹ Dava sonunda Eceabat Milli Korunma Mahkemesi, müteahhitlerden Sırrı Onural'ı 18 ay 6 gün, Hayrettin Aksoy'ı da 16 ay hapse mahkum etti.²²

Bu arada inşaatın yeniden ihalesi için gazetelere ilan verildi. 10 Eylül 1958 tarihinde yapılan ihale, 1.708.918 lira mukabilinde inşaat yüksek mühendisi Ertuğrul Barla ile iki ortağı Osman Gencal ve Muammer Yeşildağ'a verildi. Mukaveleye göre inşaatın 1958 senesi Temmuz ayında bitmesi kararlaştırıldı (Onur, 1960, s.99).

3. Milliyet Gazetesinin Yardım Kampanyası

1957 yılında inşaatın temel takviyesi bitirildi ve granit kaplama işi 12 metreye kadar yükseldi. Fakat halktan toplanan paralar bitmişti. Çünkü inşaatın duraklama döneminde personel maaşları ödenmiş ve inşaat malzemelerinin fiyatları alabildiğince artmıştı. Abidenin inşaatını yakından takip eden *Milliyet* gazetesinin muhabiri Necmi Onur, Komite başkanı Emin Nihat Sözeri'den komitenin parasının bittiğini ve inşaatın yarım kalacağını öğrendi.²³ Bu haber, *Milliyet*'tin yazarları arasında bir infial uyandırdı. Gazetenin önde gelen yazarlarından Refi Cevat Ulunay, abide inşaatında yapılan yolsuzluğu şiddetle eleştirdi ve sorumlularından hesap sorulmasını istedi. Ulunay, "Çanakkale abidesi, bir minnet borcudur. Bir izzet-i nefis davasıdır. Bir haysiyet meselesidir." diyordu. Ulunay'a göre, "Türkün tarihi hakkında çok titiz davranan hükümetin yurdun her tarafına yapacağı bir tamim"le her Türk vatandaşı 10 kuruş bağışlasa şehitler abidesi kolaylıkla dikilebilirdi.²⁴

¹⁸ "Çanakkale abidesi futbol maçları", *Milliyet*, 22 Şubat 1953.

¹⁹ "Teklif ediyorum", *Milliyet*, 26 Şubat 1953.

²⁰ "Çanakkale Abidesi'nin temeli dün atıldı", *Milliyet*, 18 Nisan 1954.

²¹ "Çanakkale abidesinin ilk müteahhidi dava ediliyor", *Milliyet*, 23 Mayıs 1955.

²² "Çanakkale abidesinin ilk müteahhidi mahkum oldu", *Milliyet*, 28 Temmuz 1957.

²³ "200 bin şehit için dikilmekte olan abide", *Milliyet*, 30 Temmuz 1957.

²⁴ Ulunay, "Mehmedcik için", *Milliyet*, 16 Ocak 1958.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

Abidenin yarım kalmasını bir "utanç" vesilesi addeden Necmi Onur da, Türk milletine hitap ederek tüm kesimlerden abide için fedakarlık ve destek bekledi. Onur, şunları vurguluyordu:

"Para temin edilemediği için Çanakkale'de inşaa edilmekte olan Çanakkale şehitleri abidesi yarım kaldı" şeklinde haberler intişar ederse, hata tamir edilmez bir suç halini alır. O zaman sokakta gezerken 10 kuruş vermekten çekinenler birbirlerinden utandıkları için ellerini yüzlerine tutup öyle yürümek zorunda kalırlar. Tutulan istatistiklerden öğrendiğimize göre İstanbul'un eğlence yerlerinde bir gecede vasati 100 bin lira harcanmakta imiş. Barlarda, kulüplerde, sazlarda ve sinemalarda eğlenenler: ne olur 9 gece eğlenmeyiniz"²⁵

Necmi Onur ve Ulunay'ın yazıları, Çanakkale Abidesi'nin Mehmetçiğe yaraşır bir şekilde bitirilmesi hususunda Türk insanında bir şevk ve heyecan yarattı. Üniversite öğrencileri, *Milliyet* gazetesine baş vurarak gazetenin bir yardım kampanyası düzenlemesini istedi. Bir süre sonra gazete, Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin bitirilmesi için 18 Ocak 1958 itibarıyla ülke çapında bir yardım kampanyası düzenlediğini duyurdu. Gazete, duyuruda 100 bin liralık bir yardım kampanyası açtığını, yardımseverleri ve toplanan meblağı gün gün gazetede yayımlayacağını açıkladı. Ayrıca, abidenin inşaatını yakından takip edeceğine ve toplanan yardımların kendi gözetimi altında harcanacağına dair topluma taahhütte bulundu.²⁶

Milliyet'in yardım kampanyası Türk basınının diğer yayın organları tarafından da desteklendi. Bu dönemde rekabeti bir kenara bırakan *Hürriyet*, *Dünya*, *Cumhuriyet* ve *Yeni Sabah* gibi basının önde gelen gazeteleri hem yazılılarıyla hem de maddi olarak abideye katkı sağladı.²⁷

Milliyet'in kampanyası görülmemiş bir ilgiyle karşılandı. İş dünyasından spor dünyasına, öğrenci derneklerinden sanat çevrelerine, parti teşkilatlarından çok amaçlı kulüplere kadar birçok platformda şehitler abidesi için bir yardım seferberliği başlatıldı. Bu dönemde iş çevrelerinden ilk yardım Otomobil Parça İthalatçılar Derneği'nden (OPALİD) geldi. OPALİD, abide inşaatına 10 bin liralık katkıda bulundu.²⁸ Ardından ünlü havacı Vecihi Hürkuş, bir uçağını yardım kampanyasına tahsis etti. Uçakla, İstanbul'a "Çanakkale abidesine yardıma davet" başlıklı binlerce beyanname atıldı.²⁹ Ankara'da ilk kanser hastanesini yaptıran işadamı Ahmet Andiçen de 5060 liralık bir yardımda bulundu.³⁰

Milliyet'in kampanyasından hemen sonra orta ve lise düzeyindeki öğrenciler de harekete geçti. İstanbul'da Galatasaray Lisesi, İstanbul Erkek Lisesi, Saint Benoit ve İstanbul Amerikan Koleji, kampanyanın öncülüğünü yaptılar. Galatasaray Lisesi öğrencileri, abide yararına İstanbul'un değişik yerlerinde günlerce *Milliyet* gazetesinin satışını yaptı. Bu satışlardan 1606 lira hasılat elde edildi.³¹ İstanbul Erkek Lisesi, okul içinde açtığı kampanyada kısa sürede 2588 liraya ulaştı.³² Kuleli Askeri Lisesi de 5011 lira bağışla okullar bazında en çok yardım toplayan 5 okul arasına girdi.³³ Saint Benoit Lisesi de ilk etapta 500 lira toplayarak kampanyaya destek sağladı.³⁴ Kampanyanın sonuna doğru İstanbul Amerikan Koleji ile Galatasaray Lisesi arasında tatlı bir rekabet yaşandı. Kampanyanın bitimine bir gün kala İstanbul Amerikan Lisesi, 8257 liralık hasılatla en fazla bağış yapan okul durumundaydı. Fakat, Galatasaray Lisesi öğrencileri, son

²⁵ Necmi Onur, "Çanakkale Abidesinin bitmesine 900 bin lira lazım", *Milliyet*, 15 Ocak 1958.

²⁶ Onur, s.100; "Çanakkale Abidesi Yardım Kampanyası", *Milliyet*, 18 Ocak 1958.

²⁷ "Türk basınının güzel bir hareketi: Hürriyet, Dünya, Cumhuriyet ve Yeni Sabah gazeteleri de teberruda bulundu", *Milliyet*, 31 Ocak 1958.

²⁸ "Opalid 10 Bin TL Bağışta Bulundu", *Milliyet*, 1 Şubat 1958.

²⁹ "Hürkuş yardıma uçakla katıldı", *Milliyet*, 2 Şubat 1958.

³⁰ "Ahmet Andiçen 5060 lira verdi", *Milliyet*, 14 Şubat 1958.

³¹ "Galatasaraylı talebeler 1606 lira topladılar", *Milliyet*, 27 Ocak 1958.

³² "Dünkü yekun 110.493 lira", *Milliyet*, 5 Şubat 1958.

³³ "En büyük 5 teberru", *Milliyet*, 14 Şubat 1958.

³⁴ "Çanakkale Abidesi Yardım Kampanyası", *Milliyet*, 28 Ocak 1958.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

hamlede yaptığı bağışlarla 8650 liralık bağışa ulaştı ve Çanakkale Şehitleri Abidesi'ne en yüksek bağışta bulunan okul unvanını elde etti.³⁵

Milliyet'in yardım kampanyası, değişik sanat çevrelerinde de büyük ilgi uyandırdı. Birçok sanatçı, düzenledikleri yardım kampanyalarıyla topluma öncülük ettiler. Gazete, ilk olarak Güzel Sanatlar Akademisi hocalarından ünlü ressam Prof. Dr. Ayetullah Sümer'in Atatürk portresini abide yararına açık artırmaya çıkardı. Portre, daha sonradan ses sanatçısı Saima Sinan tarafından 7500 lira mukabilinde satın alındı. Saima Sinan, bu rakamla şahıslar bazında abideye en yüksek yardımı yapan kişi oldu.³⁶ Ünlü ses sanatçısı İlham Gencer, sahne aldığı Taksim Belediye Pavyonu'nda bizzat eline sepet alarak müşterilerden yardım topladı. Bu davranışıyla büyük takdir toplayan Gencer, ilk etapta 1120 lira toplamayı başardı. Başka bir etkinlikte de 25.000 lira toplayan Gencer, toplamda yaptığı 38.216 liralık bağışla en yüksek bağış yapan sanatçılardan biri oldu.³⁷ Ünlü sanatçı Dari Moreno da 3991 liralık bir katkı sağladı.³⁸

Kampanyanın en ilgi çekici etkinliklerinden biri, ünlü sanatçılar Zeki Müren ile Muammer Karaca'nın tertip ettiği müsamere oldu. Karaca Tiyatrosu'nda tertiplenen müsamere, halkın yoğun ilgisiyle karşılaştı. Söz konusu müsamerede 21.575 lira gibi yüksek bir hasılat sağlandı. Müsamerede Zeki Müren'in beraberindeki ses sanatçıların masraflarını bizzat kendisinin karşılaması misafirler arasında takdirle karşılandı.³⁹ İstanbul Opereti'nin Maksim Tiyatro Salonu'nda düzenlediği ve ses sanatçısı Müzeyyen Senar'ın katıldığı etkinlikte de 7950 liralık bir hasılat ulaşıldı.⁴⁰

Spor camiasının yardım kampanyası, *Milliyet*'in ülke genelinde başlattığı kampanyadan sonra daha geniş ve organizeli bir zeminde yapılmaya devam etti. Anadolu kulüplerinden Adana, Demirspor, Paksoy, Mersin ve Ankara Üniversitesi Futbol Karması, şehitler abidesi yararına "Çanakkale kupası" düzenleme kararı aldı.⁴¹ Yine İstanbul kulüplerinden Fenerbahçe, Galatasaray, Beşiktaş ve İstanbulspor, bir dördümlü turnuva düzenleyerek abideye destek oldu. Turnuva sonunda 98.603 liralık bir hasılat elde edildi.⁴² Ayrıca, değişik branşlarda faaliyet gösteren irili ufaklı birçok spor kulübü, özel müsabakalar düzenleyerek şehitler abidesine katkıda bulundular.

Türk vatandaşı azınlıklar, Çanakkale Şehitleri Abidesi'ne düzenlenen yardım kampanyalarına kayıtsız kalmadı ve belli oranlarda abideye destek oldular. Kampanyaya bağışta bulunan kişilerin arasında çok sayıda azınlık da mevcuttu. Musevi gazetesi *El Tiempo*, ilk günden itibaren kampanyayı özendiren ve destekleyen yayınlar yapmaya başladı. Gazete, bir süre birinci sayfasına abidenin bir maket fotoğrafını koyarak altına "Vatandaş' Çanakkale abidesi senin için ölenlerin abidesidir. Bunu sen yaptıracaksın" diye duygusal ifadeler yer verdi.⁴³ Azınlıklardan kampanyaya en büyük destek tel fabrikası sahibi Rum kökenli işadamı Koço Gürlakis'ten geldi. Gürlakis, 3000 liralık yardımıyla kampanyanın şahıs bazında yapılan en yüksek 5 yardımı arasında yer aldı.⁴⁴

Çanakkale Şehitleri Abidesi'ne düzenlenen yardım kampanyası yurt içinde olduğu gibi yurt dışında da büyük yankı yarattı. Değişik ülkelerde yaşayan Türkler, bu vatansever seferberliğe iştirak ederek aziz şehitlerine olan vefa borçlarını ödeme fırsatı buldu. Bunlardan ABD'nin

³⁵ "Kampanya başarı ile sona erdi", *Milliyet*, 19 Mart 1958.

³⁶ "Çanakkale abidesi 24 metreye yükseldi", *Milliyet*, 16 Haziran 1958.

³⁷ "İlham Genç bir gecede 25 bin lira topladı", *Milliyet*, 25 Mart 1958.

³⁸ "Dari Moreno 3991 lira teberru topladı", *Milliyet*, 9 Şubat 1958.

³⁹ "Karaca-Müren müsamesinde 21.575 lira toplandı", *Milliyet*, 20 Şubat 1958.

⁴⁰ "Milyona doğru", *Milliyet*, 8 Mart 1958.

⁴¹ "Çanakkale kupası", *Milliyet*, 7 Şubat 1958.

⁴² "Pazar günkü maçlarda abideye kalan miktar", *Milliyet*, 18 Mart 1958.

⁴³ "900'e doğru", *Milliyet*, 1 Mart 1958.

⁴⁴ "En büyük beş şahsi teberru", *Milliyet*, 19 Mart 1958.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

Newyork şehrinde ikamet eden Pan-Türk şirketi sahibi Rauf Halat, abide yararına açık artırmada satılmak üzere 1958 modelli playmouth marka bir otomobil hediye etti. Halat, otomobilin gümrük ve nakliye masraflarını bizzat kendisi karşıladı. Diğer yandan Newyork Has Birliği üyeleri, Amerikalı Türkler arasında bir yardım kampanyası başlattı. İlk etapta toplanan 159 dolarlık hasılat *Bank of America*'da açılan yardım hesabına aktarıldı.⁴⁵ Amerika'daki en büyük fabrika olduğu belirtilen *American Flagpole Equipment Co* şirketinin sahibi Nazım-Williams Johnson, abide sahasına dikilmek üzere 40 metre uzunluğunda ve 3500 dolar değerinde bir bayrak direği hediye etti.⁴⁶ Söz konusu bayrak direği, Türk hariciyesinin girişimleriyle Türkiye'ye getirildi ve Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin yanına dikildi.⁴⁷ Ayrıca Michigan'da öğrenim gören Türk öğrenciler, aralarında topladığı 65 dolarlık çeki Türkiye'ye gönderdi.⁴⁸ Diğer taraftan Fransa'daki Türk Talebe Cemiyeti, Paris'teki Türk elçiliğinin katkılarıyla bir komite kurup yardım kampanyası başlattı.⁴⁹

Yardım kampanyası, ülke dışında yaşayan Türk dostu gayri Müslimler arasında da yankı buldu. Hong-Kong'ta oturan Michael A. Jarret adlı Türk dostu bir İngiliz "Modern Türkiye'nin hayranı bir İngiliz" imzalı bir mektupla birlikte 1 sternalık bağışta bulundu.⁵⁰ Diğer taraftan, Çanakkale Savaş'ında Türklere karşı mücadele eden Yeni Zelanda halkı da gayet dostane hislerle Gelibolu'da dikilmekte olan şehitler abidesine destek verdi.⁵¹

Milliyet Gazetesi'nin 18 Ocak 1958'de ülke genelinde başlattığı yardım kampanyası 18 Mart 1958'de son buldu. 100 bin liralık bir yardım toplama hedefiyle başlayan kampanyada 1 milyon 686 bin 251 liralık rekor bir hasılatla ulaşıldı.⁵²

4. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin Tahsisatı

Çanakkale Şehitleri Abidesine Yardım Komitesi, başından beri devlet desteği olmaksızın masrafı gayet ağır olan şehitler abidesinin inşa edilemeyeceğine dikkat çekmekteydi. Buna karşın iktidarda bulunan Menderes Hükümeti, uzun bir süre şehitler abidesi için bir girişimde bulunmadı. Türk halkının ortaya koyduğu maddi ve manevi fedakarlıklara karşı hükümetin sessizliğini koruması kamuoyunda eleştirilere neden oldu.

Nihayet şehitler abidesi, 1957 Şubatı'ndaki bütçe görüşmelerinden hemen önce TBMM Bütçe Komisyonu tarafından gündeme getirildi. Komisyonun Çanakkale Abidesi yardım derneğine genel bütçeden 100 bin liralık tahsisat ayrılması teklifi kabul edilmedi. Diğer taraftan Komisyonun Balıklı Rum Hastanesi, Musevi Hastanesi, Manisa Moris Şinasi Hastanesi vb. kurumlara 300 bin liralık tahsisat ayırması kamuoyunda tepki çekti.⁵³ Bunun üzerine Cumhuriyet Halk Partisi'nden Ankara Milletvekili Hıfzı Oğuz Bekata, Ordu Milletvekili Ferda Güley ve arkadaşları abide için 500 bin liralık bir tahsisat için hükümete taktir verdi. Taktirde şu ifadelere yer verildi:

"Yıllardan beri halk yardımları ile yapılmasına çalışılan Çanakkale inşaatı abidesi, toplanan paranın bitmesi üzerine durmuş olup, bakiye inşaatı için muktezi 900 bin liranın aynı yoldan ikmalinin mümkün olamayacağı da anlaşılmaktadır. Bütün bir dünya husumetinin ceberrutuna karşı çırıl çıplak, göğsünün kalkanını siper olarak kullanan, mukaddes vatanımızın düşman çizmeleri altında çiğnenmesini ve kırletilmesini önleyen ve bu uğurda canlarını kahramanca feda eden 100 binlerce rütbeli ve rütbesiz Mehmetçiğin aziz hatıralarının huzurunda

⁴⁵ "Dünkü yekun 935.000", *Milliyet*, 7 Mart 1958.

⁴⁶ "Abide için Amerika'dan bayrak direği gönderiliyor", *Milliyet*, 13 Nisan 1958.

⁴⁷ BCA.Sayı. 216, Dosya. 62104, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 156.11.13.

⁴⁸ "Abide için yardım 1.5 milyonu aştı", *Milliyet*, 6 Nisan 1958.

⁴⁹ "Dünkü yekun 935.000", *Milliyet*, 7 Mart 1958.

⁵⁰ "Hong-Kong'tan bir İngiliz, Abide için teberru yolladı", *Milliyet*, 25 Nisan 1958.

⁵¹ "Yeni Zelandalı eski muhariplerin Çanakkale abidesi için teberru", *Milliyet*, 20 Eylül 19658.

⁵² "Kampanya başarı ile sona erdi", *Milliyet*, 19 Mart 1958.

⁵³ "Mecliste bütçe görüşmesi 18 Şubat'ta başlıyor", *Milliyet*, 11 Şubat 1957.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

kadirşinas Türk milletinin minnetle ve şükranla eğilişini temsil edecek olan bu abidenin en kısa zamanda bitirilerek aynı bölgede uzun yıllar evvel razk edilen yabancı abideler yanındaki tevazu içinde muhteşemlik ifade eden yerini alabilmesi maksadıyla Maliye Vekaleti bütçesinin yatırımlar kısmında açılacak yeni bir fasıl olarak Çanakkale Abidesi inşaatının ikmalı için "Çanakkale Abidesini Yaptırma Derneği"ne 500 bin liralık bir tahsisatın kabul buyrulmasını arz ve teklif ederiz"⁵⁴

Cumhuriyet Halk Partisi'nin takririnden bir hafta sonra bu sefer Demokrat Parti adına Çorum milletvekili Kemal Biberoglu ve 73 arkadaşı, şehitler abidesi için hükümete 600 bin liralık tahsisat için bir takrir verdi.⁵⁵ TBMM, Demokrat Parti'nin takririni kabul etti ve Çanakkale Şehitleri Abidesi'ne 600 bin liralık bir tahsisat ayırdı.⁵⁶ Demokrat Parti Hükümeti, 1959 bütçesinde abide için 500 bin liralık bir tahsisat daha ayırdı.⁵⁷

5. Abidenin Açılışı

Müteahhitlerin yaptığı yolsuzluk ve maddi imkansızlıklar yüzünden yarım kalan Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin inşaatı, 15 Mart 1958 tarihinde yeniden başladı. Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi, abidenin tavan kısmının mozaikten bir resimle bezenmesine karar verdi. Bu hususta Türk sanatkar ve ressamı arasında bir yarışma düzenlendi. Bu arada Alman Hükümeti, Türk Hariciyesine şehitler abidesi için 200 metre karelik mozaik hibe edeceğini duyurdu. Yarışmayı, 8 proje arasından seçilen Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun projesi kazandı. Fakat, Türk kamuoyunda Eyüpoğlu'nun projesine karşı olumsuz bir hava oluştu. Bunun üzerine yardım komitesi, mozaik projesinden vazgeçti ve abidenin tavan kısmının boş bırakılmasına karar verdi.⁵⁸ İlerleyen dönemde abidenin tavan kısmına Türk bayrağı işlendi..

Abidenin gövde inşaatı, 18 Eylül 1959 tarihinde tam olarak tamamlandı ve abidenin 1960 yılı içinde resmen açılması kararlaştırıldı. Nihayet Çanakkale Şehitleri Abidesi, Anafartalar zaferinin 45. yıl dönümüne denk gelen 21 Ağustos 1960 tarihinde resmen açıldı. Abidenin açılışını dönemin Genel Kurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay yaptı. Açılışa gelemeyen devlet ve hükümet başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in mesajı Milli Birlik Komitesi Üyesi Kurmay Albay Fikret Kuytay tarafından okundu. Törende Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri, Mehmetçik adına Kurmay Binbaşı İsmail Ülkü, malul gaziler adına Dursun Bayraktar ve Çanakkale eski Muharipler Birliği adına Cahit Ülküalan birer konuşma yaptı. Ardından şair Behçet Kemal Çağlar, duygusal bir konuşmayla misafirlere hitap etti. Törene İstanbul'dan Giresun Vapuru'yla gelen 400 davetli de katıldı. Törene gönderilen 20 civarında çelenk içinde İngiliz Muharipler Birliği'nden gelen çelenk misafirlerin dikkatini çekti. Ayrıca, abidenin bayrak direğini bağışlayan Amerikalı Türk işadamı Steven Johnson da törende hazır bulundu.⁵⁹

Çanakkale Şehitleri Abidesi, yaklaşık 4 milyon liraya mal oldu. İnşaatıta 3800 ton granit taşı, 285 ton demir, 630 metreküp kereste, 1275 ton çimento, 4400 ton çakıl kullanıldı. Abidenin takke kısmı için 850 metreküp yani 2125 ton beton sarf edildi.⁶⁰ Abide, dört ayak ve bir kubbeden oluşmaktadır. Abidenin Hisarlıktepe üzerindeki yüksekliği 42 metre, denizden yükseklik ise 92 metredir. Şeref holüne üzerinde Mehmet Akif Ersoy'un Çanakkale Şehitleri şiirinden bir dörtlüğün bulunduğu bir lahit taşı ikame edildi.

⁵⁴ "CHP abide için bir takrir verdi", *Milliyet*, 19 Şubat 1958.

⁵⁵ "Çanakkale abidesi için iki takrir", *Milliyet*, 27 Şubat 1958.

⁵⁶ "Meclis abide için 600 bin lira ayırdı", *Milliyet*, 1 Mart 1958.

⁵⁷ "Çanakkale abidesi için 500 bin liralık yardım yapıldı", *Milliyet*, 25 Şubat 1959.

⁵⁸ "Abide takkesi altına 'hiç bir şey' işlenmiyor", *Milliyet*, 10 Haziran 1959.

⁵⁹ "Çanakkale abidesi açıldı", *Milliyet*, 22 Ağustos 1960.

⁶⁰ "Abidenin bazı özellikleri", *Milliyet*, 22 Kasım 1958.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

Proje kapsamında abide alanının ağaçlandırılması, elektrifikasyonunun yapılması ve yol güzergahının yenilenmesi de yer almıştı. Fakat, bu ayrıntılar maddi sıkıntılar nedeniyle abidenin açılış törenine yetiştirilemedi. Fakat bunlara yönelik tartışmalar yıllar boyu Türk kamuoyunu meşgul etti.

Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin inşasında büyük emeği geçen *Milliyet* gazetesi, Türk insanının abideye olan fedakar desteğini şu ifadelerle vurguluyordu:

*"Abide ile hiç kimse "bu benim eserimdir" diye övünemezdi. Zira bu muhteşem anıt, ne bir hükümetin, ne bir iktidarın, ne bir zümrenin, ne şunun ne bunun eseridir. Abide, milletçe kazanılmış büyük zaferin aziz şehitleri için gene millet tarafından dikilmiştir. Biz bu konuda memleketin birer ferdi olarak üzerimize düşen en tabi vazifeyi yerine getirdik. Vazife yapılırca da övünülmez, sadece bir iç huzuru duyulur. Biz şimdi o huzurun tadını yudumluyor ve Pazar günü açılacak olan "Şehitler Abidesi"nin milletimiz için maziye bir bağlılık sembolü olarak asırlar ötesine kalmasını temenni ediyoruz"*⁶¹

Abidenin bakım ve personel işleri, 1962 yılında Milli Eğitim Bakanlığı'na devredildi.⁶² 1963 yılında Abidenin çevre düzenlemesi için Balıkesir Orman İşletmesi'nden 500 bin fidan sağlandı. Milli Eğitim Bakanlığı, bu fidanların sulanması ve bakımı için 475 bin liralık bir tahsisat ayırdı. Aynı yıl Orman Genel Müdürlüğü, Gelibolu yarımadasını "milli park" ilan etti.⁶³ 1971 yılında İngiliz Kraliçesi 2. Elizabeth'in de bulunduğu bir törende abidenin altında bir savaş müzesi açıldı. Burada Çanakkale Savaşları'ndan kalma kalıntı ve dokümanlar sergilenmeye başladı.⁶⁴

SONUÇ

Türk milleti, yıllarca Çanakkale Savaşları'nda kaybettiği evlatlarının yasını tuttu ve şehitlerine karşı daima bir minnet ve şükran borcuyla yaşadı. Yabancıların I. Dünya Savaşı'ndan hemen sonra Gelibolu'da inşa ettiği görkemli mezarlık ve abidelere karşı Türk milleti, uzun yıllar Gelibolu'da Mehmetçik adına dikkate değer bir abide oluşturamadı. 1950'lere değin yapılan bir kaç teşebbüs de maddi imkansızlık ve organizasyon eksikliğinden dolayı başarısız oldu. Mehmetçiğe karşı yıllarca boynu bükük kalan Türk Kamuoyu, nihayet 1954 yılında Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin temelini atmayı başardı. Büyük oranda Türk insanının yardımlarına bağlı olarak inşa edilen şehitler abidesi, kamuoyunda büyük bir ilgi ve destekle karşılandı. Fakat abide müteahhidinin inşaatta yaptığı yolsuzluklar, yardımların kesilmesine ve abidenin yarım kalmasına neden oldu. Yarım kalan şehitler abidesi bir "utanç abidesi" olarak yıllarca Türk kamuoyunun vicdanını yaraladı.

Bu umutsuz ortamda topluma liderlik eden *Milliyet* gazetesi, ülke çapında düzenlediği yardım kampanyasıyla Çanakkale Şehitler Abidesi'nin yeniden inşasını sağladı. Kampanya, ülke içinde ve dışında görülmemiş bir yardım seferberliğine dönüştü. Türk insanı, yedisinden yetmişine bu seferberliğin gönüllü hizmetkarları olarak varını yoğunu ortaya koydu. 100 bin liralık bir yardım hedefiyle başlayan kampanya, yaklaşık 2 milyon liralık bir hasılatla son buldu. Maddi imkansızlıklar ve hava muhalefeti nedeniyle defalarca yarım kalan Çanakkale Şehitleri Abidesi, nihayet 21 Ağustos 1960'da resmen açıldı. Abide, Türk milletinin aziz şehitlerine duyduğu minnet ve şükran duygusunun bir timsali olarak tarihteki ebedi yerini almış oldu.

⁶¹ "Çanakkale Abidesi", *Milliyet*, 18 Ağustos 1960.

⁶² "Çanakkale abidesinin onarım işlerini Milli Eğitim Bakanlığı aldı", *Milliyet*, 18 Nisan 1962.

⁶³ "Çanakkale abidesi için 500 bin fidan ayrıldı", *Milliyet*, 18 Nisan 1963.

⁶⁴ "Kraliçe Çanakkale'de", *Milliyet*, 23 Ekim 1971.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

EKLER:

Ek 1⁶⁵:

YARIDA KALAN ŞEHİTLER ÂBİDESİ

Toplanan teberrularla tamamlandığı zaman 41 metreyi bulacak âbide bu milletin hamiyet duygusunu tarihe intikal ettiren bir sembol olacaktır

Röportaj: NECMİ ONUR
Fotograf: İlhan DEMİREL

İlyemin tarihî salonunda 1952 yılı Haziranında ilk toplantı yapılmış ve 46 ilim adamı ve müessesesi sahibinin katıldığı bir toplantıda, bir inşaa komitesi ile, ilâli komiteler teaccis ettirilmiştir. Abidenin ilk yeri "Alçıtepe" olarak belirlenmiş ve toprakın altına "KÜS" diye ka-

miş ama, o âbide de gömü. Hırsatik tepenin lüzumde yarım bir köşkele hâlinde duruyor ve 251 bin Türk askerinin ruhumu adeta tırcı ede-

Çanakkale Savaşları'nda bir kadu ile, yakının birini kay-

Ek 2⁶⁶:

Çanakkale Âbidesi Yardım Kampanyası

Yarım kalmak tehlikesiyle karşılaşan âbidenin tamamlanabilmesi için okuyucularımızı yardıma davet ediyoruz

ÇANAKKALE şehidi 200.000 Mehmetçik adına dikilmekte olan "Çanakkale Şehitler Abidesi" yarım kalmak tehlikesiyle karşı karşıyadır. 19 Nisan 1954'te temel atma töreniyle başlayan inşaat 20 Mart 1956'da durmuş ve 65 aylık faaliyetler sonra ancak 1 Ekim 1956'da tekrar başlamıştır. Fakat şimdi de eldeki 240.000 liranın baştan tamamlanmasına yetmeyeceği anlaşılmaktadır. Eğer 800.000 lira daha temin edilmezse, "Çanakkale Şehitler Abidesi" yarım kalacaktır.

Türk milletinin keşli istiklâl ve hürriyeti uğrunda mücahede edenler canlarını veren aziz şehitleri için hiçbir fedakârlıktan kaçınmayacağı şüphesizdir. İşte "MİLLİYET" bunu düşünerek bir kampanyaya açmış ve "Çanakkale Şehitler Abidesi" için gerekli paraları teminine çalışmışa karar vermiştir. Mucar mütecelleri için bir hâmlerde 40 bin lira veres vatanşahlarımızın şehit Mehmetçiklerinin büyük hürmetini tamamlamak için bunun çok üstünde bağışta bulunmuşu muhtakkaktır.

Parasını gönülden ilibaron edenler "Çanakkale Şehitler Abidesi Yardım Kampanyası"na iştirak edenlerin isimleri ve bağışları her gün gazetemizde ilân olunacaktır.

Çanakkale Şehitleri Abidesinin tamamlandığı zaman şifacı olacak.

Ek 3⁶⁷:

ÇANAKKALE ÂBİDESİ İÇİN TOPLANAN YARDIM 1 MİLYON LİRA

Abidenin tamamlanması için açtığımız kampanya, etrafının tanzimine lâzım paranın mühim bir kısmını da karşılayacak

Gazetemiz 5 bin liralık yeni bir teberru yaptı

NECMİ ONUR
900 lira teberru Çanakkale Şehitleri Abidesi için toplandı. Milliyet gazetesinin açtığı kampanya, etrafının tanzimine lâzım paranın mühim bir kısmını da karşılayacak.

⁶⁵ Milliyet, 12 Şubat 1958.

⁶⁶ Milliyet, 18 Ocak 1958.

⁶⁷ Milliyet, 9 Mart 1958.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

Ek 4⁶⁸:

**250 BİN ŞEHİT
BİR ANIT OLDU**

Hisarlıktepe’de yükselen âbidenin önünde Hasan Çavuşa sordum: “Baba, bacağıın ne oldu?,” Merto koyunun üzerindeki tepeleri göstererek cevap verdi: “Orada kaldı,,

Mezmerin üzerine hakzedilmiş. İsmi Pierre Bayer. Bütünü tozmen... Fransız. Çalınmış savaş larında ölmüş... İsmi altında «Fransa için ölüme» belirtiliyor... Daha böyle binlerce, hepisi Fransa için ölmüş... Diğer bir kısımda omuzlarına İngiliz askerleri... Onlar da vatanları için ölmüşler. Ote yanda 250 bin kişi yatıyor.

Halit ÇAPIN

anda daha yeni baş landığı tarihlerde kanlı savaşların ce ryan ettiği yer leri görüyoruz. Ka rsiide bir de Yeni Zelândalı vardı. Vaktiyle İsmi görüldü yerlerde dâ vâpın, yahut kendi dediği gibi «Dünyalar gibi olmasın. İlahat veren bir Kurmay Binbağın sonra, an- latti: «Gelmelerini muazzam bir top-

Ek 5⁶⁹:

Canakkale Âbidesi'nin 15 Ocak 1958 günkü durumu

Âbidenin bugünkü hali

**MİLLİYET OKUYUCULARININ TOPLADIĞI
PARA İLE TAMAMLANAN BÜYÜK ESER:**

ÇANAKKALE ÂBİDESİ

Ek 6⁷⁰:

**Çanakkale abidesi
hâlâ ilgi bekliyor**

Âbidenin temelinde ve lâhit taşında çatlaklık var. Hisarlık Tepe kayıyor

NECMİ ONUR

İHTİYAR kadın yakaladı kolundan. Yüzlü buruşuk, gönlü içeri kaçmış ufak... «Bey» dedi, «Hüseyin omuşun anasını... 19. Fırkada şehid oldu. Çanakkale savaşları sırasında...» «Beyim ana...» dedim. Konaştı. «Emekli maasımı verdim su âbide için — Hisarlık Tepe'deki şehidler Âbidesi garipsi hâli ile karşınızda duruyordu ve etrafına toplanmış 20 - 30 köylü, Çanakkale zaferinin 50. yıldönümünü kutluyorlardı!.. — Ya-

kararı ile ağaçlar için su al- dılıyorlardı.

TEPE KAYIYOR

Hüseyin omuşunun anası atıldı. Tepe kayıyordu... Sordu, Müdür sıklamadı. Ufak bir kayma var, temelde de bir çatlama olmuş ama önemli değilmiş... Kayan kısımlara duvar, suların temele gelmemesi için de bir tınel yapılacakmış... İhtiyar kadın, bu lâhizi çökece isittigini, ama hiç bir gayret izlemediğini belirtti. Lâhit taşın da çatlama olduğunu söyle- di. Müdür emekli albay: «Beş defa değiştirilmesi için yazdım... Ama ses çıkmadı.»

68 Milliyet, 23 Ağustos 1960.

69 Milliyet, 18 Ağustos 1960.

70 Milliyet, 21 Mart 1965.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA. Sayı. 5132, Dosya.150-19, Fon Kodu. 30.18.1.1, Yer No. 24.28.15.

BCA. Dosya. 25913, Fon Kodu. 30.10.0.0, Yer No. 213.46.3.

BCA. Sayı. 216, Dosya. 62104, Fon Kodu. 30.18.1.2, Yer No. 156.11.13.

Resmi Yayınlar

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi, Devre 4, Cilt 4, 3. Oturum, 12 Kasım 1931.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 11, 57. Birleşim, 10 Mayıs 1948.

Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem VIII, Cilt 24, 47. Birleşim, 15 Kasım 1950.

Kitaplar

Birinci Dünya Savaşında Çanakkale Cephesi (4 Haziran 1915-9 Ocak 1916), Hazırlayan:İrfan Tekşüt, V. Cilt, III. Kitap, Genelkurmay Basımevi, Ankara 2012.

Çanakkale Deniz Savaşları 1915, Yayına Hazırlayan: Çanakkale Boğaz Komutanlığı, 2. Baskı, Deniz Basımevi, İstanbul 2004.

Harp Tarihi Gezileri II (Çanakkale Gelibolu), Yayına Hazırlayan: İskender Özbay...[ve bşk], Genelkurmay Basımevi, Ankara 2010.

Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler, Takım 11, Cilt 11, 2. Kitap, Çeviren: Seha Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara 1970.

ONUR, Necmi. *Çanakkale Savaşları ve Şehidler Abidesi*, Gün Matbaası, İstanbul 1960.

TOMAZİ, A: *Çanakkale Deniz Savaşı*, Çeviren:Hüseyin Işık, Genelkurmay Basımevi, Ankara 1997.

Makaleler

BOZKURT, Abdurrahman: "Gelibolu Yarımadası'nda İtilaf Blokuna Ait Harp Mezarlıklarının İnşası ve Statüsü", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, Sayı 84, 2013, s.57-101.

Gazeteler

Cumhuriyet

Milliyet

Citation Information/Kaynakça Bilgisi

BOZKURT, C., Çanakkale Şehitleri Abidesi'nin İnşaatı ve Türk Kamuoyundaki Yankıları, *Turkish Studies - International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume 10/5 Spring 2015, p. 79-94, ISSN: 1308-2140, www.turkishstudies.net, DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.8227>, ANKARA-TURKEY

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 10/5 Spring 2015

